

ПРАВО НА ШТУЧНЕ ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ В АСПЕКТІ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ

RIGHT TO AN ARTIFICIAL ABORTION IN THE ASPECT OF HUMAN RIGHT TO LIFE

Громовчук М.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства

юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Стаття присвячена висвітленню окремих аспектів права людини на штучне переривання вагітності. Автор співвідносить право людини на штучне переривання вагітності із правом людини на життя. Наводяться положення про неможливість окремо розглядати право на штучне переривання вагітності лише як правову категорію, а, отже, надано релігійні підходи щодо можливості існування цього права. Аргументована позиція автора, що право людини на штучне переривання вагітності суперечить конституційному праву людини на життя.

Ключові слова: права людини, штучне переривання вагітності, аборт, ембріон, право людини на життя, насцитурус.

Статья посвящена освещению отдельных аспектов права человека на искусственное прерывание беременности. Автор соотносит право человека на искусственное прерывание беременности с правом человека на жизнь. Приводятся положения о невозможности отдельно рассматривать право на искусственное прерывание беременности только как правовую категорию, а, следовательно, представлены и религиозные подходы к возможности существования данного права. Аргументирована позиция автора, что право человека на искусственное прерывание беременности противоречит конституционному праву человека на жизнь.

Ключевые слова: права человека, искусственное прерывание беременности, аборт, эмбрион, право человека на жизнь, насцитурус.

The article is devoted to the coverage of certain aspects of human rights for the artificial abortion. The author correlates the human right to an artificial abortion with the right to life. Provisions on the impossibility of individually considering the right to artificial abortion only as a legal category, and therefore, provided religious approaches to the possibility of existence of this right. The author's argument is based on the fact that the human right to artificial abortion is contrary to the constitutional right of a person to life.

Key words: human rights, artificial interruption of pregnancy, abortion, embryo, human right to life, nasciturus.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [4]. Життя людини виступає об'єктом правової охорони, оскільки саме держава має створювати механізми, які б максимально захищали життя від будь-яких посягань [21, с. 40]. Тому ми цілком погоджуємось з думкою С. Черниченка, який стверджує: «Без забезпечення права на життя стає безглуздом ставлення питання про дотримання інших прав і свобод» [17, с. 16]. Проте, незважаючи на те, що це право є фундаментальним, невідчужуваним та природним, закріпленим на міжнародному, регіональному та національному рівнях, досі не чітко визначено питання виникнення цього права.

Стан опрацювання. Право людини на життя є досить важливим для того, щоб привернути увагу вчених. Такий аспект порушення цього права, як штучне переривання вагітності, досліджували Н. Болотіна, З. Ромовська, О. Тіхомиров, М. Малєїна, І. Горелик, Т. Гурська, Л. Гирла, К. Черевко, І. Тимошенко, О. Привалов, С. Беляєва, Г. Романовський, О. Рогова, Н. Борисевич, О. Пунда, О. Гуменна, Т. Павленко, Л. Лозанович, І. Силуянова, М. Бавсун, Г. Ярманова, Г. Миронова тощо. Розгляду таких важливих аспектів, як встановлення моменту виник-

нення права на життя та гарантії його забезпечення, присвячено дослідження таких науковців, як С. Булеца, А. Соловійов, Р. Стефанчук, К. Ярошенко.

Виклад основного матеріалу. Людина має право на життя та його охорону, але варто в контексті цього поняття визначити, чи має право на життя ще не народжена людина, яка не може самостійно себе захистити. Тут варто згадати про прихильників теорії «*pro life*» та «*pro choice*». Як відомо, прихильники руху «за життя» дотримуються думки, що життя людини починається з моменту зачаття, а не народження, і тому варто захищати права ембріона нарівні з іншими людьми, включаючи, природно, право на життя. З цієї точки зору аборт розглядається як вбивство. У свою чергу, прихильники легалізації абортів наполягають на наявності у жінки права на недоторканність приватного життя: аборт – це особистий вибір жінки. Жінка має право приймати рішення щодо свого тіла. Питання, пов'язані з дітонародженням, мають бути виключно приватною справою людини.

Ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права пов'язує захист права на життя із заборонаю свавільного позбавлення життя, але цей Пакт у першому абзаці визначає, що право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Група з п'яти держав (Бельгія, Бразилія, Сальвадор, Мексика

і Марокко) запропонувала сформулювати ст. 6 таким чином, що людське життя захищене від моменту зачаття, проте пропозицію відхилили з мотивації того, що неможливо чітко визначити вказаний момент. Водночас Пакт не відкидає можливості опосередкованого захисту ненародженого життя, оскільки насправді ст. 6 (5) передбачено: «Смертний вирок не виконується щодо вагітних жінок». Оскільки немає жодних підстав для встановлення привілеїв інтересів жінки тільки через її вагітність, це положення спрямоване на захист плоду [18, с. 30]. У ст. 4 Американської конвенції про права людини 1969 р. міститься положення, в якому говориться, що право на життя «охороняється загалом із моменту зачаття» [20].

Ми підтримуємо позицію тих науковців, які визнають початком життя 14-й день після запліднення, а ембріон – дитиною. Це ж саме твердження ми знаходимо у рішенні Ради Європи з біоетики від 1996 р. Насамперед треба звернути увагу на норми міжнародного права. Так, ст. 6 Міжнародної Конвенції про права дитини закріплює положення, що *кожна дитина має право на життя*. Тут же в преамбулі зазначено: «Дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження» [3].

Серед варіантів підходу до визначення точки відліку початку життя виділяють момент зачаття, різні періоди внутрішньоутробного розвитку та, власне, народження. Доцільність вважати початком життя народження зумовлюється тим, що до народження людина є частиною організму матері, в утробі якої знаходиться. Суб'єктивні права виникають у реально існуючого суб'єкта, а не того, хто може з часом ним стати. Разом із тим, із релігійної точки зору, право на життя виникає від початку запліднення. За ст. 4 Хартї прав сім'ї від 22 жовтня 1983 р., аборт є прямим порушенням основного права людини на життя [14]. Про це йдеться в постанові Константинопольського собору 692 р. де зазначається: «Нема різниці між вбивством дорослої людини та дитини в момент зародження її в утробі матері». Ця позиція знаходить своє відображення у вченнях Григорія Богослова, Іоанна Златоуста, Василя Великого тощо.

Інструкція «*Donum vitae*», де Церква висвітлює загальні напрями католицької моралі, також зазначає: «Людину потрібно поважати і трактувати як особу з моменту зачаття, необхідно визнавати її права як особи, серед яких на першому місці є невід'ємне право кожної невинної людини на життя» [19]. Варто звернути увагу на повчання папи Пія XII, який неодноразово висловлювався на теми, які нині вважаємо цариною біоетики: «Людина має право на життя, що походить безпосередньо від Бога, не від батьків, будь-якого суспільства чи влади. Не існує жодної іншої людини, людської влади, науки чи медичних, евгенічних, суспільних, економіч-

них, моральних рекомендацій, що мали б розпоряджатися невинним людським життям» [20, с. 37].

Ще в епоху Римської імперії юрист Тертуліан писав: «Той, хто буде людиною, уже людина» [12, с. 180]. У Законах XII таблиць закріплювалося положення, за яким дитина, що народилася після смерті батька-спадкодавця, вважалася спадкоємцем і тому могла бути згадана у заповіті [10, с. 198]. Згодом аналогічне положення було закріплено в більш пізніх правових джерелах – Інституціях Гая, Дигестах Юстиніана та у виступі Цицерона «*causa curiana*» [16, с. 78].

На сьогодні, згідно зі ст. 1222 Цивільного кодексу України, особи, зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини, мають право спадкування. Отже, чинне законодавство України також охороняє інтереси людського зародка, називаючи його «особою», а не позбавленою самостійного буття «частиною» материнського організму. У цьому разі закон лише гарантує охорону майбутніх прав людини – тих прав, що виникнуть у нього в майбутньому, у разі народження живим. Таким чином, визнаючи насцитуруса¹ спадкоємцем, законодавець має на увазі, що право на спадкування виникне в нього за умови народження живим. При цьому виникле право буде діяти зі зворотною силою. Якщо ж, згідно з наведеними міжнародними і вітчизняними нормативними правовими актами, людська істота, що знаходиться в материнській утробі, визнається дитиною, то на неї поширюються всі норми, що стосуються прав та інтересів дітей [1, с. 93]. Зокрема й ст. 6 Конвенції про права дитини, згаданої раніше.

На жаль, Європейський суд із прав людини як єдиний орган, який може трактувати Європейську конвенцію про захист прав і основних свобод, визначив, що в ембріона немає «абсолютного права» на життя. Це означає, що захист права ембріона не може розглядатися окремо від життя вагітної жінки, в утробі якої він розвивається. Позиція Європейського суду щодо права на життя ненародженої дитини знайшла своє відображення в рішенні по справі «Во проти Франції» від 8 липня 2004 р. В обставинах справи зазначалося, що на шостому місяці вагітності громадянка Франції, перебуваючи в лікарні, була помилково прийнята за іншу пацієнтку, що знаходилася в лікарні для операції. Так, в результаті помилково проведених процедур вагітність заявниці не могла тривати за медичними показниками, та зародок віком 20–21 тиждень врятувати не вдалося. Заявниця наполягала на порушенні низки її прав, зокрема права на життя з боку співробітників шпиталю. Суд із прав людини, розглянувши докази сторін, дійшов висновку, що в конкретному випадку дійсно мало місце порушення ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема, «за обставин цієї справи життя зародка було безпосередньо пов'язане з життям матері та могло бути захищене нею» [9, с. 114].

На думку Г. Романовського, питання щодо надання можливості кожній жінці зробити аборт є настільки важливим, що іноді, відповідно до вирі-

¹ Насцитурус (від лат. Nasciturus) – дитина, яка на момент смерті свого батька була зачата, але ще не народилася, та має право бути спадкоємцем свого батька.

шення його державою, оцінюють ступінь демократичності суспільства. Б. Тобес зазначає: «<...> проблема абортів у правозахисному контексті дуже суперечлива. З одного боку, виникає питання, якою мірою ненароджена дитина має право на життя. З іншого – необхідно зрозуміти, чи має вона сама розпоряджатися своїм тілом і чи має вона внаслідок цього право на фізичну недоторканість та на особисте життя. Через таку невизначеність дуже важко урівноважити права ненародженої дитини і матері, зробити вибір між ними» [11, с. 36].

22 червня 1996 р. Національний комітет Італії з питань біоетики прийняв документ, що має назву «Ідентичність та статус людського ембріона». У цьому документі записано: «Комітет одностайно дійшов згоди щодо визнання моральним обов'язком трактувати людський ембріон від моменту запліднення (зачаття) відповідно до критеріїв шани й опіки, які застосовуються до людських індивідів, яким присвоюється характеристика особистості». Вражає одностайність прийняття рішення з огляду на плюралістичний склад Комітету та всупереч полеміці, яка супроводжувала обговорення питань щодо онтологічного і юридичного статусу людського ембріона. Комітет досяг одностайності у визнанні початком людського існування момент запліднення та застосування концепції особистості стосовно ембріона. Таким чином, світова спільнота почала переглядати ставлення до ненародженої людини і поширювати цей досвід біоетичних взаємовідносин людини і світу. Нове бачення сімейних та сексуальних стосунків, новий підхід до становища жінки, репродуктивної сфери, поширення матеріалістичної культури призвели до узаконення абортів, тобто до вбивства ненародженої дитини.

Нині аборт визнається особистим, суб'єктивним правом жінки, навіть більше – це «привілейоване» право гарантується державою, залишаючись, по суті, вбивством. Новітні допоміжні репродуктивні технології, особливо коли вони дають змогу продукувати та довго зберігати плід у пробірці, породили абсолютно безпрецедентну тему становища людського ембріона. Ситуація з його правом на життя є драматичною як щодо факту, так і з точки зору права. Ще більшою є проблема, спричинена продукуванням та замороженням великої кількості ембріонів. Тому вирішення питання гідності та прав людського ембріона є неминучим і невідкладним [13, с. 43].

Скасування смертної кари стало першим кроком до забезпечення засад цінності людського життя, однак на державному рівні дозволено робити абортів. Так, Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за два види абортів:

– за проведення абортів особою, яка не має вищої медичної освіти (ч. 1 ст. 134 КК). Суб'єктами цього злочину визнаються особи, які не мають вищої медичної освіти (медсестри, акушерки, фельдшери та інші особи, що мають середню медичну освіту), незалежно від того, де вони провели аборт, а також особи, які взагалі не мають медичної освіти;

– за кваліфікований аборт (ч. 2 ст. 134 КК).

Незаконний аборт визнається кваліфікованим, якщо його проведення спричинило тривалій розлад здоров'я, безплідність чи смерть потерпілої.

Правова легалізація абортів в Україні регулюється й Цивільним кодексом України [15], Основами законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. [2], Положенням про комісію Міністерства охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, структурних підрозділів із питань охорони здоров'я обласних, Київських та Севастопольських міських державних адміністрацій із визначення показань для проведення операції (процедури) штучного переривання небажаної вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів [6], Наказом Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення» [5].

Репродуктивні права жінки здійснюються, насамперед, від часу народження дитини. Це природна та найважливіша соціальна функція жінки, тому дитинство і материнство охороняються державою (ч. 3 ст. 51 Конституції України). У ч. 1 ст. 49 Сімейного Кодексу України закріплюється право дружини на материнство, тобто право, але не обов'язок народити дитину. Право на особисту свободу та недоторканність (ст. 29 Конституції України) виключає примусове материнство чи переривання вагітності. У ч. 3 ст. 57 Закону України «Основи законодавства про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. вказано: «Із метою охорони здоров'я жінки їй надається право самій вирішувати питання про материнство» [2] (тобто самостійно надати право зачатій дитині народитись чи позбавити такого права шляхом здійснення абортів). Тут же в ч. 1 ст. 50 зазначається, що операція штучного переривання вагітності (аборт) може бути проведена за бажанням жінки у закладах охорони здоров'я при вагітності строком не більше 12 тижнів. Аборт при вагітності від 12 до 22 тижнів за медичними показаннями може бути зроблено в окремих випадках і в порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

На відміну від Постанови Кабінету Міністрів України № 926 «Про порядок штучного переривання вагітності від 12 до 28 тижнів» від 12 листопада 1993 р. [7], в якій, крім медичних показань, до немедичних, чи так званих соціальних, відносили: наявність трьох і більше дітей; розлучення під час вагітності; смерть чоловіка під час вагітності; вагітність внаслідок згвалтування; перебування жінки або її чоловіка у місцях позбавлення волі; позбавлення жінки батьківських прав; наявність у жінки дитини-інваліда; тяжке захворювання або травма чоловіка, що зумовили його інвалідність під час вагітності дружини, нині в чинній Постанові від 15 лютого 2006 р. № 144 [8] в переліку медичних показань, за наявності яких може бути проведено штучне переривання вагітності від 12 до 22 тижнів, залишили тільки дві попередні підстави: вагітність внаслідок згвалтування та настання інвалідності під час вагітності, але прописали вік вагітної (не менше 15 та не більше 45 років). Як бачимо, перелік соціальних пока-

зань для знищення ненародженого життя, який існував в постанові 1993 р., був досить широкий. На відміну від зниження терміну від 28 до 22 тижнів, законодавець скоротив і перелік соціальних показань.

Висновки. Таким чином, як бачимо, міжнародно-правове регулювання репродуктивних та окремих природних прав людини, а саме права на життя суперечать один одному. Неврегульованим є питання про право дитини на народження і про момент, з якого воно охороняється законом. Законодавець закріплення правомірності проведення операцій зі штучного переривання вагітності за бажанням жінки та правом на життя зачатої нею дитини суперечать у частині охорони дитинства, що, на нашу думку, суперечить ч. 3 ст. 51 та ст. 27 Конституції України.

Проаналізовані нами окремі аспекти настання відповідальності за незаконне штучне переривання вагітності дають підстави стверджувати, що питання законності штучного переривання вагітності є актуальним та важливим, оскільки, порушуючи право на життя ненародженої дитини, не можна вимагати якісного захисту прав людини загалом. Разом із тим, як ми бачимо, в нормах кримінального та цивільного законодавства відбулись зміни, відповідно до яких скорочено перелік соціальних умов, за якими жінка має право на вчинення операції штучного переривання вагітності, а це говорить про те, що законодавець поступово на один рівень захисту життя і здоров'я матері ставить захист життя ще ненародженої дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Булеца С.Б. Момент виникнення правоздатності в цивільному праві України, Словаччини та Угорщини / С.Б. Булеца // Науковий вісник УжНУ. Серія Право. – № 16. – С. 92–95.
2. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/page2>.
3. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення: Наказ Міністерства охорони здоров'я від 24.05.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1095-13>.
6. Положення про комісію Міністерства охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київських та Севастопольських міських державних адміністрацій з визначення показань для проведення операції (процедури) штучного переривання небажаної вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів від 24.05.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1101-13>.
7. Про порядок штучного переривання вагітності від 12 до 28 тижнів: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/926-93-%D0%BF>.
8. Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/144-2006-%D0%BF>.
9. Практика Європейського суду з прав людини (прецеденти та коментарі з питань кримінального судочинства) / За редакцією та зі вступним словом І.Л. Бронза. – О.: Фенікс, 2010. – 114 с.
10. Римське право. Навчально-методичний посібник. – Ужгород: Видавничий дім «Говерла», 2010. – 252 с.
11. Романовский Г.Б. Право на аборт: отечественный и зарубежный опыт / Г.Б. Романовский // Человек. – 2003. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vivovoco.astronet.ru/vv/papers/men/baba/abort.htm>.
12. Тертуллиан К.С.Ф. Апология VIII п., 8 Богословские труды. – М., 1984. – Сб. 25. – 339 с.
13. Федорошак І.М. Право на життя в контексті прав людини / І.М. Федорошак // Матеріали шостого національного конгресу з біоетики з міжнародною участю (27–30 вересня 2016 р.). – Київ. – С. 43.
14. Хартія прав сім'ї від 22 жовтня 1983 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://translate.google.com.ua/translate?hl=ru&langpair=en%7Cru&u=http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_19831022_family-rights_en.html.
15. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page6>.
16. Чернега К.А. Некоторые правовые аспекты искусственного прерывания беременности (аборта) / К.А. Чернега // Гражданин и право. – 2002. – № 9–10. – С. 78–86.
17. Черниченко С.В. Еще раз о международной правосубъектности индивида / С.В. Черниченко // Московский журнал международного права. – 2005. – № 4. – С. 16–26.
18. Щирба М.Ю. Наукові дискусії щодо правового статусу ембріона людини / М.Ю. Щирба // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – Випуск 6. – Том 1. – С. 29–32.
19. Congregation for the Doctrine of the Faith. Instruction on Respect for Human Life in Its Origins and on the Dignity of Procreation "Donum Vitae" (22 February 1987) // Acta Apostolicae Sedis. – 1988. – № 80. – P. 70–102.
20. Pio XII. Discorsi ai medici / a cura di F. Angelini. – Roma: Orissonte Medico, 1960. – 725 p.
21. Roháč I., Громовчук М.В. Право людини на життя: питання доктринального тлумачення / I. Roháč, М.В. Громовчук // Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». – 2017. – Випуск 44. – Том 1. – С. 40–42.